ВАСИЛЬ ЧАПЛЕНКО

УВЕСЬДЕНЕЧКИ

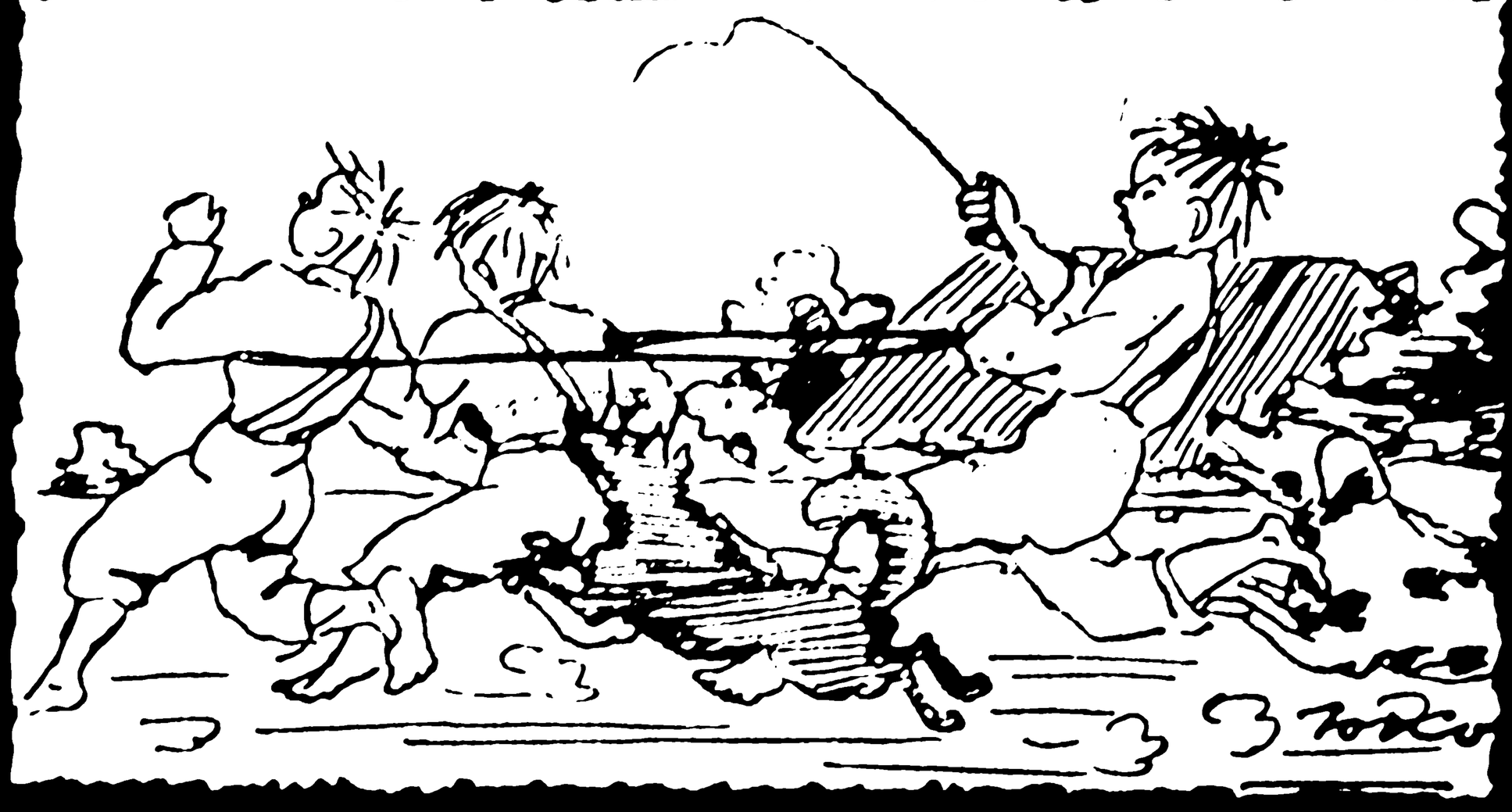

АВГСБУРГ, 1946.

УВУ

В. ЧАПЛЕНКО

УВЕСЬДЕНЕЧКИ

ОПОВІДАННЯ ПРО ДІТЕЙ

1948 р.

The supplement to the weekly „Our Life" authorized by
EUCOM Hq. Civil Affairs Division

Editor: Pawlo Kolowycz

Druck: Anton Bilous, Aichach.

УВЕСЬДЕНЕЧКИ

ОГУДИНА НА ЗАВАДІ

Ще сонний, із заплющеними очима вийшов Демид із хати. Протер кулаком очі, дивиться: мати біля сінечнього порога молоду картоплю обшкрібає, а батько сидить серед двору верхи на бабці, як на коняці, косу клепає, аж десь у березі, в лозах виляски йдуть.

А над сусідською повіткою зіп'ялось гаряче сонце, прискалило око і Демида перекривляє:

— Ай-ай-ай! Отакий сонько...

Не вподобалось це Демидові, відвернувся сердито. Стоїть набурмосений, на носі засохлу за ніч вавку колупає.

— ...Качечко, качечко,
Не ходи отакечки,
А пливи водою,
Бо лис за горою, —

стали на пам'яті слова з бабусиної казки.

— Дурна качка, — думає Демид, — не послухала, пішла навпростець стежкою, — от лис і вхопив.

Тільки ж про качку він ураз забув, а натомість згадав про паслін: його, мабуть, за ніч багато наспіло. Згадав — і чкурнув на город. Біжить скільки духу, зачепився ногою за гарбузову огудину — та... беркиць носом. Збив знову на носі вавку, у рот землі набилось. Лежить, кричить. Потім підхопився, побіг назад до матері. Пилюку на виду, змішану з сльозами, кулаком розтирає.

І от: Демид кричить, батько лає, а мати б'є — ляпанців дає...

СПРИТНИЙ ПОКОТ

Умила мати Демида, вавку обережно витерла, під носом причепурила. Сів він на причілку та й гуде. Гуде й гуде, уже й не хочеться, а він гу та гу...

— Чи довго ти ще там густимеш? — нагримала мати. — Чи хочеш, щоб прута дала? Перестань!

Демид перестав, але для того, щоб сказати:

— Хлі-і-ба хочу...

Мати винесла йому хліба.

З чималим шматком хліба у руках, уже помалу, дивлячись під ноги, пішов Демид до пасльону. Тільки вже не сам: біля нього де й узявся Покот. Лащиться, у вічі вірно зазирає — як не вскочить. Хоче, щоб Демид і йому хліба дав. А як це не помогло, він, щоб дужче піддобритись, кинувся прожогом до курей, що робили шкоду — недокладений стіжок ячменю обгрібали.

Молоді, безхвості півники, боязкі курочки розскочились злякано перед Покотом урозтіч. А старий півень пасся на стозі. Він ані трохи Покота не злякався, а голосно киркнув, щоб кури й курчата ховались...

Та Демид ані подивився на цю Покотову біганину.

Паслін був у гарбузах. Свіжа після ночі огудина затулила дашками свого круглого листя знайому стежку і дряпала колючками босі ноги.

Іде Демид, а коло нього Покот — по самі вуха в тому листі, як у хвилях води. Стріло їх ціле військо маківок у сизому одязі. Де-не-де поміж маківками рожевіли ще квіти.

Дивиться Демид: щось над гарбузовою огудиною біле тріпочеться. Спершу він подумав був, що то з макової квітки полюсточок відірвався, аж воно метелик...

— Не займайте нас! — загомоніли маківки, як Покот, тріпнувши вухами, захитав їхні тонкі стебла. — Ми ще дрімаємо...

— Еге, — гукнув товстим голосом джміль, пролітаючи, — еге-е...

Аж ось і паслін. Нахилився Демид до кущика: хіп та хіп солодку ягідку за ягідкою. А Покот тиць його мордою в руку, вибив хліб та з тим хлібом драла...

Біжить Демид до матері, плаче.

І знову: Демид плаче, батько лає, а мати б'є — буханців дає...

ШТАНИ РОЗПАНАХАВ

Переплакав Демид, поснідав, а тоді пішов подивитись на гніздечко в терні: може, там птичка сидить. Він те гніздечко знайшов учора, тільки воно було порожнє. А тепер йому спало на думку піймати птичку, прив'язати до ноги ниточку і так пасти. Ото була б забавка! Треба тільки дивитись, щоб котяра не вхопив....

Терен був на межі між їхнім і Жабиним городом. Демидові заманулось пройти до терну Жабиною загатою. Виліз він на ту загату і сміливо пішов вузенькою, м'якенькою стежечкою.

Коли це:

— Ей ти, лобуряко! Чого ти там загату обсовуєш?

То на Демида кричав із свого двору дід Жаба. Сердитий був дід раз-у-раз з усіма за свої межі сварився, і Демид його дуже боявся. Тож мерщій і зліз із загати — животом, щоб не впасти, зсунувся. А до терну дійшов уже своїм городом. Як ішов, стебла пшенички та соняшники, що росли понад можею, розхиляв.

— Куди воно лізе? — казали уперті соняшники і відхилялись назад, на попереднє місце. А один таки добре Демида по потилиці заїхав.

Гніздечко в терні було височенько, між трьома гілочками. Зіп'явся Демид на те деревце, щоб заглянути обережно до гніздечка. Аж тут якась птичка пурх між вітям. З несподіванки Демид аж кинувся, нога сприснула з сучка додолу, а штани — дер! — так і розпанахав на коліні.

Отерп сердега з переляку, стоїть, обіруч розірване місце на коліні стуляє. Це ж тепер мати йому хто-зна й що зробить!

— Ну, куди ти ото лазиш, шибенику?!

Глянув Демид — аж перед ним батько. Ішов з косою на плечі косити леваду і на цю Демидову біду нагодився.

— Іди зараз до матері, хай зашиє...

Пішов бідолашний хлопець нагору, до хати. Іде, а роздерте на коліні місце рукою держить. Незручно так іти, шкандибає. Довго йшов, помалу, нога за ногою, щоб кару якнайдалі відсунути.

Побачила мати розірвану голошу — та так і ахнула...

І от ще раз: Демид кричить, репертує, а мати б'є — духопеликів дає...

У КОНЯ!

— Скидай штани! — наказала мати.

Скинув Демид штани, а сам сів під хатою та й плаче. Незручно без штанів сидіти, і він руками на колінах сорочинку натягає.

Кинула мати всю роботу, заходилась тії Демидові штани зашивати. Шиє та Демида вичитує, що він такий безпутний, шиє та вичитує. Демид перестав плакати, матір мовчки слухає...

Як штани були зашиті, Демид вирядився в них та й думає:

— Щоб його тепер робити?

Коли гульк: на вулиці хлопці — Жабин Петро та Харківський Пилипко, у коня грають. Аж загув і собі на вулицю. Хлопці радо його прийняли: парою коней краще їхати. Припрігся Демид до Пилипка, а Петро — за погонича.

— Но!

Узяли з копита коні — і гира. Басують, іржать. Біжать — босими ногами в товсту на шляху пилюку, як у подушку, ляпають, хмарою її збивають. А за ними собаки: їхній Покот, Жабин Лиско та Харківський Рябчик. Пішли наввипередки поперед хлопців.

Пробігли всі — і хлопці, й собаки, аж до Степанцевого двору, а тоді назад: страшно, щоб Степанцеві собаки не вискочили з двору, не напали.

Біжать назад, коли це:

— Тпрр!

Це Жабин Дмитро, великий уже хлопець, перепинив їм шлях, розставивши широко руки. Потім того він ухопив Демида за руку та:

— Ти чого по чужих загатах лазиш?

Та лясь Демида по потилиці. Упав Демид на землю, кричить, ногами відбивається. Бігає навколо нього Дмитро, а він обкручується на спині та ногами дриґає.

— Ма-амо!

Злякався Дмитро Демидової матері й пішов геть. А Демид побіг додому жалітись.

Мати саме тісто місила. Як почула про Демидову пригоду, вибігла надвір у самому очіпку на голові, одна рука в тісті.

Старий Жаба був у себе в дворі. Демидова мати накинулась на нього з лайкою за онука-розбишаку.

А дідові наче того тільки й треба було: як роззявив рота, відсварюючись, та так і не стуляв.

Але ж і мати Демидова знала, що сказати:

— А як ти розбороняв півнів? Хіба не по моєму вину нав? Ага! А хіба не ти торік перебив моєму поросяті спину? Та й онуки в тебе сопливі...

Тут вона піймала позад себе пальцями лівої, чистої руки Демидового носа і так його скрутнула, що бідний хлопець аж заплакав.

— Ага...

— Гала-гала! — лементував і дід.

— Старий собака...

— Нечупайда! Он очіпок у тісті...

Так вони кричали дoти, аж поки Демидова мати не згадала за борщ у печі і не кинулась до хати.

За нею пішов і Демид.

— Не ходи вже нікуди, — сказала йому мати. — Скоро будем обідати...

І Демид залишився в хаті. Сів на лаві проти печі і слідкував за тим, що робилося в печі. А там палахкотіло полум'я, аж гуло, щось кипіло у ключ, щось шкварчало.

— Аджа-джа! — думав Демид. — Ото припекло!

І нюхав смашні паході недалекого обіду.

У САДКУ

— Не гуляй із Жабенками, — сказала мати Демидові після обіду. — Іди он краще в садок...

І Демид пішов у садок.

У садку на галявині росла груша, товста та висока, вища за всі інші дерева. А на стовбурі в неї була ґуля, немов гладка пика. Тільки ж та пика була добра і ніби посміхалась (мабуть, від соняшного зайчика, що тремтів на ній).

І та пика обізвалась до Демида:

— Це ти прийшов грушок збирати? Ну, збирай... Бач, скільки наопадало...

Справді, груші так і рябіли між пеньками скошеного бур'яну. Тільки ж були дрібні, як бібки, і такі терпкі, що й не зажереш. Кусне Демид та й виплюне, кусне та й виплюне... Лише зрідка попадались улежані.

— Краще піду ґлею надеру, — подумав Демид.

Ґлей був на старих вишнях. Але до тих вишень нелегко було добратись: між ними росло багато всякого бур'яну, а серед нього — кусюча жалива.

Пробивається обережно між тим бур'яном Демид, коли дивиться: какиш. Зірвав какишину, обчистив лопуцька, став качати між долонями, щоб витерти гірке молочко.

— Какиш, какиш, не йди в поле, — приказував, —
Бо там тебе мишка сколе
Золотою копійкою,
Щоб не ходив за дівкою...

— Я тебе сколю! — засичала по-гадючому жалива, і Демид аж підскочив, чухаючи вжалену ногу. Кинувся геть

від злюки-жаливи. Вийшов на чисте від бур'яну місце і смачно схрумав лопуцька.

Тепер йому ще дужче закортіло ґлею: треба було заїсти гіркуватий какиш. Поблизу була якраз та вишня, що на ній завжди було багато ґлею. І тепер на ній золотіли цілі його ґуґлі. Демид узяв той ґлей об'їдати то липкий і рідкий, як мед, то такий застиглий, що аж хрумтів на зубах.

Їсть... коли це щось шелесть під кущем бузини. Демид злякано здригнувся: подумав, що то хто-зна й що. Гляне — а то їжак. Вистромив з-під круглого лопушка свинячий писочок та й нюшить: чим, мовляв, пахне.

Їжаків Демид не боявся, бо часто їх бачив і знав, які вони страхополохи: як тільки що, так і скручується в колючий клубок.

Тупнув Демид ногою — і їжака як не було. Тільки бур'ян зашелестів та підсклочила, киркнувши, зозуляста курка, що паслася в бур'яні.

Впала Демидові в око на низькій гілці ягода, дрібна, з червоточинкою, але така спіла, аж чорна (вже остання). І він залюбки її з'їв, закусив кисло-солодким соком і гіркуватий какиш, і клейкий ґлей.

Після цього Демидові нічого вже було в садку робити, і він сів під вишнею спочити. Під вишнею росла м'яка мітличка, і її приємно було долонею гладити. На мітличці коливалися соняшні зайчики й холодок, ніби якась мережка. Як угорі хитнеться од вітру гілля, зайчики тікають, а холодок біжить за ними. Тільки ж так: зайчики не втечуть, холодок не дожене, і за якусь там мить знову вертаються на попереднє місце.

Вони тремтять і на Демидовім коліні, на недавно зашитій холоші...

ЯК ДЕМИД ЗЛІТАВ ТУДИ, НЕ ЗНАТИ, КУДИ, І ПОБУВАВ У ТОГО, НЕ ЗНАТИ, У КОГО

Заманулось Демидові полежати. Ліг голівчерева. Роздивляється знечев'я довкола. Он трохи нижче від садка, на Жабиній межі, росте висока осика. На тій осиці ввесь час тріпочеться білобоке, схоже на дукачі листя. Оце повійне вітер, а воно так і закипить, так і закипить. Ще далі, вже по той бік балки, на широкому споховистому горбі, як на спині якогось велетня, лежить довгою стягою шлях, а тим шляхом, наче великі комахи, лізуть гарби з набраною пашнею (була ж саме возовиця).

За далеким горбом починалось небо. Воно вже було обкладене кучугурами хмар. Демид уже знав, що хмари звичайно збираються над вечір, хоч уранці їх і нема. Знизу тих хмар було густіше, і вони були темніші, а вгорі — рідше, і вони були біліші. Небо мов задумалось тими хмарами, що внизу, а ті, що вгорі, швидко кудись бігли. По землі разом із тими швидкими хмарами бігли широкі, більші за хмари тіні. Хмари — як кораблі на морі-окіяні (так бабуся в казці оповідала).

— Ой же ж і високо! — думає Демид про хмари. — От якби полетіти! Сів на хмару і...

Тільки він це подумав, а одна хмара летить-летить та плюсь біля нього на землю. Як велика пушина — до землі не торкається, над травою гойдається.

— Сідай!

Дивиться Демид, а то вже не хмара, а гуска, така, як та, що Івасика-Телесика зняла з дуба, як його хотіла відьма з'їсти, і віднесла до діда та баби.

Сів Демид на ту гуску, за шию, щоб не впасти, взявся та й каже:

— Неси мене туди, не знати, куди, і занеси до того, не знати, до коло...

Стрепенула хмара-гуска крилами, заґелґала та й полинула вгору.

Глянув Демид униз: летять вони над садками, городами, левадами. І вже так високо, що аж голова йде обертом. Але йому не страшно ані трісі. Тільки чудно, що все те, що внизу, таке маленьке: хати — як іграшки, верби на леваді — як повтикуване віниччя.

Та незабаром усе це зникло, і вони опинились у якомусь дивовижному краї. Довкола якісь білі гори, круте бескеття, глибокі провалля та широкі долини. А що найдивовижніше — усі ті гори, бескеття якісь рухливі, ніби з туману, помалу при очах змінюються, наче важко іншим боком повертаються.

А гуска летить, аж вітер Демидові в вухах свистить.

— Чи скоро ми прилетимо туди, не знати, куди? — питається Демид у гуски.

— Уже прилетіли, — відказує та.

Дивується Демид:

— Так оце вона, та країна?

Летять далі. Пролетіли якийсь час, і Демид знову питається:

— А чи скоро ж ми прилетимо до того, не знати, до кого?

— Уже прилетіли, — відповідає гуска: — он його хата...

— Де? Я ніякої хати не бачу...

Дивись краще, — каже гуска —.

— Та хіба ж мені повилазило? — розсердився Демид — Я нічого не бачу...

— Дивись краще...

Дивиться Демид, а одна гора перебудовується-перебудовується на хату: спочатку зробилася покрівля з димарем, далі прорізалися вікна, тоді двері. А біля тих дверей уже стоїть сивий з довгими вусами дідуган. Демид сам догадався, що то й є той, не знати, хто.

Гуска нижче-нижче та й сіла перед порогом. Демид став на ноги.

— А, слихом слихати, видом видати, — загомонів дідище. — Здоров був, козаче!

Демид трохи зніяковів.

— Гм, „козаче", — подумав. — Який же я козак, як у мене холоша розпанахана, на носі вавка, а під носом?.

— Підходь ближче! — гомонить привітно дід. — То нічого, що в тебе холоша розпанахана, на носі вавка, а під носом нечепурно...

Демид підійшов ближче. Тоді дід і каже:

— Кажи, на кого жаль маєш!...

— На матір, — несміливо каже Демид.

— А за віщо?

— Вони мене б'ють часто. От і сьогодні, як я спотикнувся на огудину, дали мені ляпанців...

— А, — засміявся дід. — То, щоб дивився під ноги...

— А як Покот вихватив із рук мені хліб, — буханців...

— То, щоб не був роззява, — пояснив дід.

— А як штани розпанахав, — тут Демидові захотілося плакати, — духо-пе-еликів...

— То, щоб не ліз, куди твоя голова не лізе...

Дивно Демидові, що й дід усе пояснював такими словами, як і мати, б'ючи, приказувала.

А дідуган казав далі:

— Тільки ж на матір за це не можна сердитись: то вона хоче, щоб ти був спритний, уважний, розсуд-

лливий. А що вона інакше навчати не вміє, то й б'є... Але краще за матір ніхто тебе й не пожаліє. От і зараз: тобі хочеться їсти, а ніхто тобі не дасть, опріч матері...

СПАТИ!

— Уставай, годі тобі спати, — чує Демид материн голос. — Ось будемо вечеряти... галушечки вже готові...

А голос у матері такий гарний, наче вона співає.

— Уставай! Чуєш?

Лупнув Демид очима — а навколо вогонь якийсь. Якісь чорні стовпи, і між тими стовпами вогонь, як у печі, палає. Аж страшно зробилося Демидові.

— А де ж той дід? — питає він.

— Який дід?

— А такий... сивий, вуса з туману...

— А, — засміялася мати, — то тобі приснилось.

Аж тепер прокинувсь Демид і зрозумів усе, що було навколо: чорні стовпи — то дерева, вогонь — з одного боку, сонце червоно заходило, а з другого — мати варила на кабиці вечерю.

Мати взяла Демида на руки, перенесла до вогнища й посадила, як такого, що не вміє ходити. Далі вона вломила гілочку, зробила шпичку і настромила на неї гарячу галушку.

Узяв Демид шпичку з галушкою, а рука не держить, схитнулась — і галушка впала в сміття.

— Спа-ати хочу, — забгикав Демид.

— Та повечеряй же...

— Не хо-о...

— Отак розіспався, — сказав батько, що теж був біля вогнища.

— Ще б пак: увесьденечки ж вибігав, — відгукнулась мати.

— То вкладай його спати, — порадив батько.

Мати взяла Демида на руки, віднесла до хати і поклала на постіль.

А уклаши, ніжно свого синочка-одинака поцілувала.

ЯК ЮРКО ЗАГАЯВСЯ

У домі став годинник, і малого Юрка послали до сусід довідатись, котра година.

Надворі було тепло, гарно. Гаряче весняне сонце заливало все своїм сяйвом. А на шибах вікон, на густо засклені стіні веранди воно грало сліпучим промінням. Від того сайва будень був схожий на веселе свято.

На будівлях, на парканах, на безлистих іще деревах дзвінко вицвірінькували горобці. Були вони тепер дуже сміливі й нахабні. Один сидів на вишні, на низькій гілочці, гойдався — гойда, гойдино! і Юрка ані трохи не лякався. А Юрко ж був зовсім близько! Йому було видно, як горобець держиться своїми крихітними лапками за тоненьку вишневу гілочку. Як малими рученятами.

Обурений хлопець махнув на нахабу рукою, щоб його злякати. Та горобець тільки зиркнув сторожко в один і в другий бік, а полетіти не полетів...

У сусід на годиннику було дві години і п'ять хвилин.

— Дві години і п'ять хвилин, — проказав собі Юрко, щоб не забути. Наставився був бігти додому. Коли гляне: на ґанку проти сонця вигрівє боки кіт Жовтило. Чисто тобі грудомаха жовтого масла! Кинувся Юрко до нього, схопив на руки. Котяра був важкий, пухнатий і теплий. Тільки ж йому не вподобались Юркові руки, і він спритно вирснув із тих рук та за одну мить опинився на паркані.

Юрко й собі розсердився і взяв килати грудки на недосяжного для рук кота. Аж нескоро Юрко почув материн голос: мати кликала його додому.

— Я ж тебе посилала довідатись, котра година! — нагримала на нього мати, як він прийшов додому.

— Я довідався, — мовив поважно Юрко: — дві години і п'ять хвилин....

А про те, що він загаявся біля кота, не сказав.

Мати поставила на хатньому годиннику дві години і п'ять хвилин .

А другого дня Юрків батько спізнився на роботу...

Час же не чекає, поки хтось там із котом бавиться...

ОЛЕНЧИНА ПОМИЛКА

Мати доручила Оленці занести кудинебудь курча-калічку.

— Бо з нього, — мовила, — однаково пуття не буде...

Воно, те курча, не могло ходити: ніжки якось незграбно розсовувались одна від одної, як воно хотіло зіп'ястися на них. Здорові курчатка бігали, як гарнісінькі пухнаті грудочки, за квочкою, а воно тільки повзало по долівці та жалібно цявкало.

Оленці було дуже шкода бідного курчатка. І вона не знала, що з ним зробити. Викинути на вулицю — затопчуть, посадити в кущ бузини, що за хатою, — пацюки зсідять. Та їй чутно буде, як воно там цявкатиме.

Та от їй спало на думку зробити так: викопати ямку, посадити туди курчатко,а зверху прикрити дощечкою і аж тоді присипати землею.

З такою думкою вона й понесла курчатко за хату. А там вона викопала ямку, посадила в неї, як у гніздечко, курчатко, накрила дощечкою і насипала над нею могилку. Приплескала ту могилку долонею. Хай тепер сидить!

Аж увечері того дня Оленка згадала, що вона забула покласти курчаткові їсти. Взяла мерщій пшінця і бігцем понесла його бідній калічці. Відкопала — гляне, аж курчатко вже неживе: очки заплющені, все тільце зів'яло, голівка не держиться на шийці.

Заплакала бідолашна дівчина з великого жалю і побігла до матері з мертвим курчатком.

— Так йому ж нічим було дихати, — сказала мати. — Затули й собі рота та носа — то й побачиш, як це...

Аж тепер Оленка зрозуміла свою помилку.

ПОЯСНЕННЯ МАЛОЗРОЗУМІЛИХ СЛІВ

Увесьденечки — пілісінький день
Бабка — стілець із ковадлом для клепання коси.
Вава — з дитячої мови, зах.-укр. „буба".
Паслін — дика рослина, що росте на городах і має солодкі якідки, їх охоче, об'їдають діти.
Огудина — гарбузове стебло, що стелеться по землі.
Пшеничка — кукурудза.
Шибеник — всупереч страшному значенню цього слова, це тільки легка лайка.
Ляпанці — легкі удари долонею, буханці — удари кулаком по спині, духопелики — „добрі" удари. Віддухопелити — добро побити.
Гира — гайда, вперед.
Аджа-джа — звуки-вигуки без певного значення, приказують, коли б'ють або піддрочують.
Ґала-гала — звуки, що передають галас, нерозбірливий гомін-крик
Очевидячки, походить від татарського крику „алла" (бог) під час бою.
Кипіти в ключ — дуже кипіти.
Бібки — здрібніле від „біб".
Глей — загусклий сік на вишні, що його діти залюбки їдять
Жалива — кропива.
Какиш — інакше „сусай", його стебло (лопуцьок) діти чистять і їдять.
Ґуглі — опуклі нарости, гулі.
Мітличка — трава з рясними волотками, як у вівса.
Голівчерева — догори лицем, з „горічерева".
Знечев'я — „від нічого робити", в зах.-укр. мові це слово означає „раптом".
Споховистий — злегка спадистий
Гарби (татарське) — вози.
Холоша — одна половина штанів, ногавиця.
Кабиця — спорудка, що на ній варять надворі їжу.
Бгикати — неголосно плакати.
Цявкати — пискати (цявкають тільки курчата).
Мерщій — зараз таки.
Грудомаха — велика грудка (кавалок).
Пацюк — щур.
Розчинахати — дуже розірвати
Гойда гойдино! — приспів з калискової пісні.

ДЕ ЩО Є:

1. Увесьденечки 3 ст.

2. Як Юрко загаявся 12 ст.

3. Оленчина помилка 13 ст.

4. Пояснення малозрозумілих слів 14 ст.

УКРАЇНСЬКИЙ
№ 2180
МУЗЕЙ - АРХІВ